

Key words: works of Taras Shevchenko, the political elite, Julian Romanchuk, the Ukrainian intelligentsia.

УДК 271 (477.87)

РОЗВИТОК ЧИ ЗАНЕПАД ЕКЛЕЗИАЛЬНОГО ЕТОСУ ЧСВВ НА ПІДКАРПАТСЬКІЙ РУСІ?

Кічера В. В. (Ужгород)

У статті йдеться про суперечливий період існування ЧСВВ пов'язаний із реформою чину та поширенням націоналізму серед монашої спільноти. Якщо запроваджені зміни в цілому справили позитивний вплив на ЧСВВ, то поширення націоналізму серед ченців призвело до занепаду еклезиального етосу, елементарних моральних та культурних норм.

Ключові слова: ЧСВВ, еклезиальний етос, націоналізм, реформа, капітула, собор, церковнослов'янська мова.

Під тиском обставин Австро-Угорщина приймає наприкінці 1918 р. декрет про відокремлення Церкви від держави [39, с. 185]. Але після Першої світової війни за Сен-Жерменським договором від 10 вересня 1919 р., історичне Закарпаття ввійшло до складу новоутвореної Чехословацької Республіки. Специфікою Підкарпатської Русі була велика довіра до церковних інститутів (у тому числі ЧСВВ). Згідно з переписом 1921р. на Підкарпатті проживало: 54,8% греко-католиків, 15,3% іудеїв, 10,9% євангелістів, 10% православних, 0,1% римо-католиків [32, с. 437]. З цього зрозуміло, що більшість становили греко-католики, хоч монастирське життя перебувало в

перманентній кризі. Із входженням до складу Чехословаччини становище монастирів не змінилося. Останнім ударом стало відокремлення Маріяповчанського (залишився в складі Угорщини) та Бісадського кляшторів (опинився в кордонах Румунії). Обидва монастирі з давніх часів становили частину Чину, а із утворенням національних держав чернеча спільнота поляризується з національним принципом. У цих складних обставинах необхідна була ефективна реформа ЧСВВ. Усі попередні спроби реформ, наприклад, Юлія Фірцака (1903 р.) та самих угорських василіан, на базі Ужгородського монастиря (1909-1912 рр.), були невдалими.

Історіографія та термінологія

Дослідження історії реформи монастирів Чину Святого Василя Великого (ЧСВВ) на Закарпатті перебуває на початковому етапі вивчення. Це пов'язано із об'єктивними причинами. За часів Другої світової війни досліджень із історії ЧСВВ даного регіону не з'являлося. Радянський період відзначався глибокою заідеологізованістю історичної науки, а сама релігія була виведена поза закон. Тому перші нариси з історії реформи на Закарпатті були опубліковані у діаспорі. 1958 р. в Торонто вийшла ґрунтовна хроніка Михайла Ваврика, який чи не вперше висвітлив основні етапи проведення реформи на Закарпатті [3, с. 222-223]. Трохи більше відомостей з даної проблеми отримуємо із колективного дослідження василіанських істориків із Риму, котре опубліковано 1992 р. [31, с. 393-398]. Сучасна українська історіографія майже не представлена розвідками з історії реформи ЧСВВ. Єдина праця, котру слід згадати, — це колективне дослідження дослідника історії церкви на історичному Закарпатті Володимира Фенича та його учня Ореста Цапулича, котре безпосередньо стосується історії Чину на Закарпатті. Втім згадувана реформа висвітлена досить коротко [38, с. 58-59]. Це саме, в цілому, стосується і охарактеризованих вище праць.

Не менше значення для повного розуміння проблеми має термінологія. *Етос* з грецького — характер, звичай, традиція. У даному випадку це певні еклезиальні норми (правила), котрих повинна дотримуватися чернеча спільнота в цілому. Перші правила укладені ще за з'єднаного митрополита Йосифа Вельямина Рутського у XVII ст., котрі із незначними змінами існують і до сьогодні. Проте Рутський та й усе василіанське чернецтво з його консервативністю не могли передбачити появи і впливу націоналізму на життя монашої спільноти. Не вдаючись до деталізації дефініції *націоналізм* — від його позитивного до негативного розуміння, варто зупинитися на версії Георгія Касьянова, позаяк воно найбільш влучно характеризує еволюцію етосу, викликану цим феноменом. Останній, характеризуючи еволюцію терміну, посилається на Огюстена Баруеля, католицького священика французького походження, котрий ототожнював *націоналізм* із патріотизмом, партикуляризмом та егоїзмом вказуючи на його негативний, руйнівний характер. Націоналізм, як “любов до нації”, замінив, на думку священика, любов до людства в цілому [28, с. 10]. І справді, протилежною чеснотою до егоїзму є любов до ближнього, один з основних еклезиальних імперативів. Саме тому в даному

згадку варто сприймати *націоналізм* (чи український, чи угорський) як деструктивний чинник розвитку ЧСВВ загалом. Для уникнення непорозумінь із терміном *капітула* (від лат. *capitulum* – голова, головний), котрий найчастіше використовується в документах, варто відзначити його первинне значення як дорадчого органу при єпископі. Серед ченців довгий час поширенішим залишався термін *собор*, котрий пізніше зміню-

ється латинським запозиченням. Що стосується терміну *реформа* (*reformo* – з лат. зміни), то в історичній традиції його сприймають як певний позитив, розвиток. Проте *реформу* варто сприймати як нейтральний феномен, адже процес змін та їх наслідки можуть бути й цілком негативними. Хоча у випадку з ЧСВВ зміни мали і позитивні наслідки.

Реформа ЧСВВ

Це був досить загрозливий період для еkleзіального етосу Василіанського Чину в Угорщині, який міг втратити свою греко-візантійську основу та старослов'янські традиції. Але заходи, вжиті угорським протоігуменом о. Йоакимом Хоמוю, дозволило усунути цю небезпеку. На початку реформа трохи загальмувалася. Причина полягала в кадрових змінах, які відбувалися в Галицькій провінції василіан. Все ж таки в листі від 22 лютого 1919 р. о. Йоаким Хома, будучи повідомлений про зміни, висловлює прохання до о. Платоніда Філаса про необхідність початку [23, с. 4]. Уже в наступному листі карпатського протоігумена від 8 березня 1919 р. до о. Софронія Соколовського з Лаврова вказувалися попередні пропозиції [23, с. 5]. У відповіді з Лаврова до о. Йоакима Хоми від 17 березня 1919 р. говорилося, що оскільки наступним протоігуменом став о. Анастасій Калиш, тому всі пропозиції будуть схвалюватись через нього [23, с. 6-7].

Знаковою для реформи ЧСВВ Угорської провінції стала подія 4 вересня 1920 р. У Мукачівському монастирі був підписаний своєрідний "меморандум" реформи ЧСВВ на Підкарпатській Русі, з підписами і печатками галицького протоігумена о. Анастасія Калиша, з одного боку, та протоігумена о. Йоакимом Хомою з іншого, і підписами двох дефініторів провінції – оо. Атанасія Максима та Леонтія Долгої [5, с. 21-22]. В "меморандумі" наголошувалося на тому, що Угорська провінція ЧСВВ об'єднується з Галицькою провінцією, вони стають нероздільними. Угорська провінція до майбутніх рішень отримує назву "Карпато-Руська". Монастирі, які опинилися в кордонах сусідніх держав, Маріяповчанський та Біксадський, утворюють субпровінції (автономії), залишаючись складовою провінції котра вступила в реформу. Обителі залишаються у складі провінції, що вступила у реформу, але отримують іншу церковну юрисдикцію [5, с. 21]. Сама реформа мала здійснюватися на взірці галицької реформи, започаткованої буллою папи Лева XIII від 12 травня 1882 [5, с. 21]. Більш того, реформа василіан на Підкарпатській Русі, була складовою частиною реформи усього ЧСВВ – створення посади Архімандрита, котрий мав керувати усіма провінціями.

У листі о. Анастасія Калиша від 14 вересня 1920 року говориться про дозвіл створення

лише "аспірантури" (очевидно, малися на увазі підготовчі курси, бо тривали лише 6 місяців), а справа змін була надіслана до Риму звідки очікували відповідного схвалення [5, с. 24]. Сама реформа здійснювалася в скрутних умовах для Галицької провінції, оскільки тривала радянсько-польська війна, а самі враження про більшовицьку владу о. Анастасія Калиша були не найкращими: "Взагалі система політична большевиків – се диявольський плян борби з всякою вірою, – з Богом, зі всім, що здоровий людський розум через віки обмірковував, що є основою сучасної суспільности" [5, с. 26]. Слід відмітити, що перше враження про більшовиків було дуже влучним, незважаючи на те, що йшла війна.

Напередодні початку реформи ЧСВВ нараховував: Мукачівський монастир – 4 монахи (разом з протоігуменом), Маріяповчанський – 4, Біксадський – 2, Ужгородський – 3, Імстичівський – 2, Боронявський – 2, Малоберезнянський – 2, Краснобрідський і Буківський – знищені під час війни [5, с. 23]. Формально нараховувалося 9 монастирів, а реально – 7, при загальній кількості монахів – 19 чоловік. Безпосереднім поштовхом до реформи став лист о. Анастасія Калиша від 30 жовтня 1920 р., у якому йдеться про домовленості від 4 вересня 1920 р. Для створення аспірантури і новіціату він робить наступні призначення: ігуменом Мукачівського монастиря призначає о. Ієроніма Малицького; магістром новіціату – о. Гліба Кінаха; заступником ігумена і помічником магістра о. Полікарпа Булика [5, с. 20]. Про четвертого – о. Стефана Решетила в цьому листі не йшлося, ймовірно, він приєднався до реформаторів невдовзі [38, с. 58]. Про прихід трьох отців на Підкарпатську Русь є повідомлення і в галицькій пресі [37, с. 100].

Офіційно новіціат було відкрито 28 лютого 1921 р. На навчання прийняли вісім новиків, із яких двоє стали кандидатами на священство [31, с. 394-395]. Настоятелем і магістром новиків став о. Гліб Кінах. Після цих подій відновлюється листування двох протоігуменів із приводу реформи. У листі від 11 квітня 1921 р. до Галицького протоігуменату Йоаким Хома висловлює вдячність за успішний початок реформи і повідомляє про своє переселення до Ужгорода [5, с. 27-28].

Незважаючи на фінансові труднощі пов'язані з проведенням реформи, вона принесла

свої результати. Підтвердженням тому є кількість монахів, які перебували в Мукачівському монастирі станом на 1921 р. – там налічувалося вже 25 осіб. Для порівняння перед реформою вся Угорська провінція нараховувала лише 19 монахів. Безумовно, ця кількість збільшилася за рахунок ченців із Галичини, а також поповнення молодим поколінням. Із нарису про Мукачівський монастир зрозуміло, що на новіціат вступали вихідці з Підкарпатської Русі, Словаччини, Угорщини, Румунії і Югославії, а для подальшого навчання відправлялися за кордон [9, с. 1].

Наступним монастирем, який залучили до реформи, став Ужгородський. Підтвердженням незадовільного стану інтернату був лист до єпископа від 8 червня 1923 р. Його керівника та ігумена Ужгородського монастиря Теофана Скиби. Він просить допомогти йому в сплаті боргів за навчання, що становлять за поточний навчальний рік понад 120 тис. к. ч., а за інші роки – ще понад 30 тис. Цікаво відмітити, що переважною більшістю боржників були самі священники [25, с.18]. Якщо ці гроші інтернат не отримає, вказувалося у листі, то наступний навчальний рік буде під загрозою зриву. Виходом із ситуації стало запровадження єпископських стипендій для інтернату [25, с. 21].

Початок реформи Ужгородської обители було проголошено у листі Йоакима Хоми від 24 серпня 1923 р., за яким протоігумен звільняє о.Теофана Скибу і призначає о. Ієроніма Малицького [25, с. 27]. Таким чином, наступним реформованим монастирем повинен був стати Ужгородський, тим більше, що він володів інтернатом. Після цього о. Теофан Скиба зобов'язався передати все рухоме і нерухоме майно о. Ієроніму Малицькому та відправитись на новіціат до Мукачева [24, с. 1]. За розпорядженням протоігумена від 30 жовтня 1923 р. до о. Теофана Скиби датою передачі обители мало стати 31 жовтня [24, с. 3].

Призначення настоятелем Ужгородського монастиря саме Ієроніма Малицького виглядало досить прогнозованим, бо здійснена ним реформа Мукачівського монастиря виявилася дуже ефективною. Ігуменом на Чернечій Горі став його заступник о. Петро Булик. Про це довідуємося з листа від 9 листопада 1923 р. єпископа о.Антонія Папа до ігумена Мукачівського монастиря о. Петра Булика [25, с. 34]. Під своє управління реформовані василіани взяли й інтернат, який залучили до реформи [9, с. 2]. Директором інтернату та ігуменом в Ужгороді продовжував залишатися Ієронім Малицький. Ще одним отцем у монастирі був реформований місцевий вихованець Павло Гойдич, а загальна кількість учнів становила – 86 осіб [210, с. 25]. Серед нерформованих обителей Мукачівської єпархії в 1924 р. залишалися: Малоберезнянський монастир (ігумен о. Костянтин Голиш), Боронявський

(настоятель о. Бартоломей Мотринець) та Імстичівський (ігумен о. Мефодій Кралицький) [41, с.31].

Проте наступним (третім за рахунком) монастирем, залученим до реформи, за дозволом Конгрегації, був Маріяповчанський, який перебував у складі Угорщини. Реформа розпочалася з призначення 5 грудня 1923 р. ігуменом монастиря зреформованого місцевого ієромонаха о. Атанасія Максима, який почав реформу [38, с. 87].

Важливою подією була реформа Біксадського монастиря, який знаходився у Румунії. Зміни почалися із призначенням 9 червня 1925 р. ігуменом монастиря Атанасія Максима, який до того займався реформою Маріяповчанського монастиря в Угорщині [38, с. 87]. Напрямок реформи Біксадської обители спрямували на створення власного новіціату. Вже 3 листопада 1925 р. Анастасій Калиш у листі до Атанасія Максима пише наступне: “Я вважаю, що найліпший розклад урядів у Вашім монастирі був би сей, щоби Ви були ігуменом, о. Августин магістром новиків, о. Лукіян еклезіярхом” [19, с. 120]. Реформа Біксадського монастиря проходила досить швидко, бо 21 листопада 1925 р. було відкрито новіціат [19, с. 120]. Із листів зрозуміло, що обители в інших державах підпорядковувалися галицькому протоігумену, через якого і проводилася їх реформація.

Наступним кроком реформи усього ЧСВВ, складовою якого була і Карпато-Руська провінція, є повідомлення протоігуменату зі Львова від 7 вересня 1925 р. У цьому документі йшлося про те, що за рішенням Конгрегації для Східних Церков від 27 серпня 1925 р., орден ЧСВВ має обрати протоігумена (ймовірно, Архімандрита), який одночасно буде виконувати функцію головного настоятеля усього ЧСВВ руської народності [21, с. 2]. Для справедливих виборів мали застосовуватися основи церковних і монаших конституцій: протоігуменом може бути обраний лише член Чину, а до виборної капітули заборонено обговорювати будь-яку кандидатуру [21, с.2-3]. У такому ж дусі обиралися і делегати (представники від обителей), серед яких на соборі не можуть бути обрані 15 осіб, бо вони входять одразу і до виборної капітули, – це протоігумен о. Анастасій Калиш та переважно ігумени монастирів (із Карпато-Руської провінції таку честь мав лише ігумен із Мукачева о. Петро Булик) [21, с. 3-4].

Таким чином, реформа Чину проходила за узгодженим планом ще з 1920 р., коли було схвалено необхідність обрання генерального настоятеля ЧСВВ. Для того, щоб легалізувати єдність Чину призначалась ця виборна капітула, а обирати мали право також представники інших монастирів, в тому числі із-за меж Підкарпатської Русі. До цього часу підпорядкування колиш-

ньої Угорської провінції відбувалось на основі рішення Конгрегації для Східних Церков.

Що стосується реформи на Підкарпатті, то вона проходила досить швидкими темпами. Наступним кроком у реформуванні було створення друкарні при Ужгородському монастирі. Відкрита друкарня була вже за ігуменства о. Петра Котовича 28 вересня 1925 р. і коштувала досить дорого, бо складалася з великої і меншої типографічних машин [21, с. 62]. Особливу фінансову допомогу у створенні друкарні надали папа Пій XI та єпископ Крижевацької єпархії Діонісій Нарядій, які підтримали цю справу переважно фінансово.

Спочатку при друкарні працювали цивільні особи, але поступово з поповненням Чину, працюють самі монахи: на перших порах було 3 ченці, а згодом 7-8 монахів і один цивільний машиніст [21, с. 63]. Робота в друкарні була важкою та досить копіткою, що вимагало великого терпіння. На заснування друкарні був витрачений капітал у розмірі 350 тис. к. ч. [4, с. 52-53]. Заснування друкарні було дуже важливим, оскільки відомо, що до цього часу уся необхідна література друкувалась у Жовкві. Досить складно літературу було отримувати, зважаючи на кордони. Створення власної друкарні стало другим визначним досягненням реформаторів, яке приносило користь не лише вихованню молодого покоління, а несло слово до всіх, хто проживав на Підкарпатській Русі та за її межами.

Із характеристики Поліційної дирекції в Ужгороді від 1 грудня 1925 р. стає зрозумілим, що монастирі були абсолютно незалежними інститутами і підпорядковувалися найперше протоігумену власної провінції. Причому реформовані монастирі в Мукачеві та Ужгороді, підпорядковувалися протоігуменові Анастасію Калишіві, який проживав у Львові, а не реформовані (Малий Березний, Імстичево, Бороняво) – провінціалу Йоакиму Хомі [4, с. 4].

Отже, станом на середину 20-х рр. ХХ ст. було реформовано 2 монастирі на Підкарпатській Русі (Мукачівський та Ужгородський), один угорський (Маріяповчанський) і монастир у Румунії (Біксадський). Слід відзначити, що за 5 років реформи зроблено було вже чимало: створився зразковий новіціат, проводилися місії, відкрито друкарню при Ужгородському монастирі. При цьому необхідно враховувати труднощі, за яких здійснювалась реформа – два монастирі перебували в інших державах (Угорщині і Румунії), а центральне керівництво реформованих засадян взагалі перебувало в третій державі – Польщі.

Нереформовані обителі продовжували виконувати свої релігійні функції, але перебували у крайньому занедбаному стані. Про це йдеться у звіті Президії Жупанського Управління в Мукачеві до Даліційної Управи Підкарпатської Русі від 28

грудня 1925 р. У звіті зазначається, що Імстичівський монастир, який має велике господарство, перебуває у занепаді [4, с. 7]. У непростої становищі перебував й інший нереформований монастир у Бороняві. В обителі мешкали лише два монахи, причому спостерігаються напружені відносини з православними [4, с. 8]. Загалом нереформованими монастирями у 1926 р. залишалися Малоберезнянський, Імстичівський і Боронявський, які підпорядковувалися протоігуменові в Ужгороді.

У 1926 р. Ужгородський реформований монастир налічував 6 отців-монахів: протоігумен Йоаким Хома, Петро Котович, настоятель і керівник інтернату, Павло Гойдич, економ, який досить лояльно ставився до монахів-реформаторів, Роман Бойчик, префект інтернату з Галичини, Йосафат Шандор, угорський богослов. Друкарнею відати цивільні польські громадяни – Володимир Розорцов та Михайло Полощук [4, с. 56-57]. У Мукачівському реформованому монастирі загалом налічувалося 33 члени, серед яких було 25 новиків. Своєю активністю виділялися Йосиф Станканинець і Севастьян Сабол [4, с. 57-58]. Якщо сюди зарахувати 16 осіб, які навчалися богослов'ю в інших державах, то можна стверджувати, що реформований Чин значно розширився і проводив активну виховну, видавничу і місійну діяльність.

Щодо нереформованих монастирів, яких залишилося три, то вони і надалі підпорядковувалися ужгородському протоігуменові. Малоберезнянським монастирем керував ієромонах о. Костянтин Голиш, якого невдовзі мав замінити о. Мефодій Кралицький, колишній ігумен Імстичівського монастиря. О. Павло Бігарі, виконував місіонерську роботу в США і пізніше вийшов з ордену. Боронявським монастирем керував о. Бартоломеї Мотринець [4, с. 59]. Нереформовані монастирі перебували в агонізуючому стані.

У повідомленні, котре надійшло зі Львова 8 жовтня 1926 р., йшлося, що 15 серпня 1926 р. на основі виборів Жовківських капітул, які проходили влітку, Конгрегація для східних церков затвердила протоігуменом о. Анастасію Калиша; консульторами оо. Діонізія Ткачука, Лазара Березовського та Теодозія Галушинського; секретарем і прокуратором став о. Йосафат Хома [21, с. 1]. Крім того, на інші пропозиції Жовківських капітул Конгрегація 31 серпня 1926 р. відповіла повністю схвально: на найближчій капітулі Чину дозволено було обирати Архімандрита як головного наставника всього ЧСВВ із розміщенням у Римі. Галицькій провінції дається дозвіл на створення віце-провінцій, які згодом повинні перетворюватися на самостійні, а також дозвіл на відкриття в Римі схоластики і філософії для вихідців із Чину [21, с. 1]. Про ці розпорядження Конгрегації від 31 липня 1926 р. протоігумен о. Йоаким Хома повідомляв мукачівського єписко-

па Петра Гебея 24 листопада 1927 р. [10, с. 9]. Незважаючи на всі нападки у пресі на василіанську реформу і отців-реформаторів, єпископ Петро Гебей висловив свою підтримку змін у листі від 20 травня 1927 р. до о. Петра Булика [10, с. 18].

Наступним монастирем, на який поширилася реформа, став Малоберезнянський. Перша спроба реформи почалася ще у 1924 р., коли настоятелем було призначено о. Павла Гойдича [34, с. 87]. Другий крок реформи відображено у листі о. Йоакима Хоми до о. Анастасія Калиша в 1926 р. О. Хома наголошує на необхідності залучення обителі до реформи. Там планувалось відкрити схоластичні студії. Правда існували проблеми із забезпеченням викладацького складу. Вважалося, що обителю можуть опікуватися брати із реформованого Ужгородського монастиря [21, с. 14]. У відповіді від 25 грудня 1926 р. о. Анастасій Калиш стверджував, що в той час відкривати студії зі схоластики вже запізно, а позаяк урядовання о. Костянтина Голиша надалі неможливе, то адміністративні функції перебрати мають саме отці з Ужгорода [21, с. 12].

Завершення реформи Малоберезнянського монастиря відбулося у 1928 р., коли у ньому відкрили схоластичні студії. У цьому монастиреві активну роботу по реформі розпочав ще о. Стефан Решетило, який займався і господарськими справами. Саме за його керівництва відновлено деякі господарські будівлі [34, с. 88]. О. Решетило підтримував добрі зв'язки з Римом, звідки на його рахунок переводились кошти [11, с. 28]. 3 вересня 1928 р. у листі о. Йоакима Хоми до о. Анастасія Калиша повідомлялося, що існують усі умови, за якими осередок у Малому Березному може бути залучений до реформи і обставини для відкриття схоластичних студій (два курси теології). О. Йосафат Мартинець міг викладати латинську, руську, історію, природничі науки, і при потребі математику; о. Бартоломей Дудаш – грецьку, німецьку, якою володів бездоганно, та угорську; чеську мову міг би викладати світський учитель [11, с. 58]. Вже у листі від 7 вересня 1928 р. до львівського протоігумена вказано, що до навчання майже все готово, призначені кухар і кравець. Місцевий протоігумен просив узгодити план гуманістики і надати відповідні розпорядження щодо призначення вищевказаних осіб [11, с. 57]. Остаточне завершення реформи було пов'язане із призначенням о. Онуфрія Бурдяка на посаду ігумена Малоберезнянського монастиря [38, с. 87].

Наступним важливим кроком реформи було розпорядження Конгрегації для Східних Церков від 1 січня 1931 р. про обрання, на черговій загальній капітулі, Архімандрита [14, с. 2-4]. Тут-таки йшлося і про процедуру обрання. Влітку 1931 р. на Загальній капітулі в Добромилі Архімандритом ЧСВВ було обрано і призначено о.

Діонізія Ткачука, який разом зі своєю адміністрацією 7 листопада 1931 р. остаточно осів у “вічному” місті – Римі. Одночасно відбулись зміни і на місцевому рівні. 26 квітня 1931 р. помер єпископ Петро Гебей, ширий прихильник василіанської реформи [15, с. 10]. 29 квітня капітулярним вікарієм та економом Мукачівської єпархії обрали о. Олександра Стойку [15, с. 11]. Його діяльність на початку була суперечливою, він навіть мав намір відкрити новий монастир “Дружства Ісуса” (езуїтів) [15, с. 2].

Одним із перших розпоряджень новопризначеного Архімандрита о. Діонізія Ткачука було залучення Імстичівського і Боронявського монастирів до реформи [16, с. 6]. 24 вересня 1931 р. о. Гліб Кінах, за дорученням Архімандрита і згодою протоігумена о. Йоакима Хоми, дав розпорядження о. Петру Булику перейняти Імстичівський монастир [16, с. 1]. Перебирання обителі від о. Мефодія Кралицького сталося 26 вересня 1931 р. за участі о. Гліба Кінаха, як представника Архімандрита, оо. Петра Булика, та Петра Котовича. У протоколі описано все майно, будинки і фінансовий стан. Настоятелем монастиря мав стати о. Петро Котович [16, с. 2-5]. 3 жовтня 1931 р. це було підтверджено капітулярним вікарієм Олександром Стойкою [15, с. 20]. Залишився Боронявський монастир у якому проживали нереформовані ченці. Михайло Болдижар помилково вважає, як на нашу думку, що станом на 1932 р. були реформовані всі монастирі ЧСВВ [1, с. 92].

Реформа надалі проходила дуже швидко. Вже 9 січня 1932 р. йшлося про відкриття друкарні у Біксаді. Правда існували проблеми з новіціатом, бо не було відповідного розпорядження Конгрегації [19, с. 23]. У листі Архімандрита від 18 січня 1932 р. наказано мукачівським отцям приймати новиків із Біксаду. Так Мукачівський монастир став центром виховання у провінції [19, с. 29]. У листі-відповіді о. Полікарпа Булика до Архімандрита 28 січня 1932 р. йшлося про те, що повноцінний новіціат в Біксаді може існувати в трьох містах: Мойсеї (невеличкий монастир на Марамороші), Микулі (посілість біля м. Клузь) або, найбільш вірогідно, в будинку у м. Блаж [19, с. 234]. У листі до о. Атанасія Максима від 18 лютого 1932 р. зазначена необхідність ще раз узгодити всі позиції із створенням новіціату і друкарні [19, с. 63]. Хоча новіціат в Біксаді був недосконалий, оскільки не відповідав усім вимогам. Архімандрит не рекомендував купувати друкарню через відсутність фінансових ресурсів. Проте реформа продовжувалася [78, с. 30]. Доказом значного розвитку і успіху реформи, є намагання поширити діяльність монахів-василіан на інші території, наприклад, відкриття монастиря в Празі [19, с. 78].

Врешті, майже дванадцять років старань призвели до створення незалежної провінції. Де-

кретом Конгрегації для Східних Церков від 2 квітня 1932 р. та розпорядженням Архімандрита ЧСВВ Діонізія Ткачука від 8 квітня для монастирів, що охоплюють Чехословаччину, Угорщину, Румунію і Югославію, створюється єдина провінція Святого Миколая [18, с. 1]. До 50-літнього ювілею від початку реформи (розпочата лапою Левом XIII 12 травня 1882 р.) з'явилося рішення Конгрегації для Східних Церков від 12 травня 1932 р. про створення ордену Св. Василя руської народності під назвою: "Василіанський орден Святого Йосафата". Згідно з рішенням Архімандрит і його помічники перебуватимуть у Римі, їм буде надано відповідні будинки, а також можливість проведення римських студій для представників Чину з будь-якого регіону [17, с.2].

Так, реформа перейшла в заключну стадію, а завершення її повинно було відбутись із обранням провінційного керівництва. 7 червня 1932 р. Архімандрит о. Діонізій Ткачук був повідомлений про призначення капітули на 11 липня 1932 р. [19, с. 129]. Відповідно до правил почали обиратися представники від монастирів. На це вказує протокол Мукачівських виборів 11 червня 1932 р., де були присутні представники Мукачівського, Імстичівського та Ужгородського монастирів. У результаті волевиявлення 9 голосів отримав о. Йосафат Мартинець, котрий став першим представником від Мукачівського монастиря [20, с. 1]. На виборах цього ж дня у Маріяповчанському монастирі, де були представники із Загребу, Малоберезнянського і Біксадського монастирів (з них ніхто не з'явився) 3 голоси на представника отримав о. Йосафат Шандор.

11-14 липня 1932 р. відбувся провінційний собор, де було обрано нове керівництво. На ньому були присутні 10 чоловік, які мали право вибору: оо. Гліб Кінах, делегат, візитатор і настоятель провінції; Петро Булик, протоконсультор; Атанасій Максим, консультор та ігумен Біксадського монастиря; Леонтій Долгій, консультор та ігумен Маріяповчанського кляштору; Іван Вишошевич, консультор і представник із Загребу; Мирон Калинець, ігумен Ужгородського монастиря; Онуфрій Бурдяк, ігумен монастиря на Червчій Горі біля Мукачева; Петро Котович, ігумен Імстичівської обителі; Йосафат Шандор, делегат Маріяповчанського монастиря та Йосафат Мартинець, делегат із Мукачівського [20, с. 17]. Голозував на соборі о. Гліб Кінах.

У результаті капітули новим протоігуменом провінції Св. Миколая став о. Петро Булик, який із самого початку реформи виконав надзвичайно велику працю на Підкарпатській Русі. О. Гліб Кінах став консультором для українців, о. Атанасій Максим представником румунських монастирів, а о. Леонтій Долгій – угорських [31, с. 398]. Обрання консульторів за національною ознакою демонструвало національні протиріччя, які існували всередині Чину. Таким чином, з обранням керівництва провінції, остаточно було завершено реформу василіан, наслідком чого стала поява незалежної провінції.

Отже, реформа монастирів ЧСВВ на Підкарпатті завершилася успішно. При Мукачівському монастирі був створений новіціат, який став центром виховання молоді з Чехословаччини, Угорщини, Румунії, Югославії і навіть з Бразилії (Йосафат Рога виїхав у рідний Прудентополіс 25 квітня 1934 р.) [29, с. 108]. При Ужгородському монастирі була створена друкарня, яка сприяла поширенню християнських ідей і вихованню місцевого населення у християнському дусі. Реформаторська діяльність мала і інший бік – великі фінансові витрати, а більша частина ієромонахів старої провінції не підтримали її через радикальність змін. Монастирі ЧСВВ у класичному розумінні виступали як закрита структура, а вся їх діяльність не виходила за межі монастиря, пріоритет у якому надавався духовному зростанню самих монахів. Внаслідок реформи, діяльність монахів-василіан спрямовувалася на зміцнення християнських традицій посередництвом виховання, випуску духовної літератури і проведення місій. Тому зрозуміло, що такі зміни не всіма сприймалися. Активна зовнішня діяльність наштовхувалася на протидію інших конфесій: йшла боротьба за вірників і така конкуренція була цілком природною. Оскільки Чин почав носити проукраїнські риси, то він викликав великий спротив угорських за походженням ченців, у тому числі й держави, котра представляла чехів та словаків. Незважаючи на наявні проблеми, реформа була доведена до логічного завершення, результатом стала василіанська провінція Св. Миколая. Та все таки незважаючи на успіхи реформи не можна оминути процес здійснюваних змін – поширення серед чернецтва патріотизму і його вплив на безпосереднє виконання релігійних функцій.

Націоналізм і віра

Через значний угорський супротив на різних етапах о. Йоаким Хома пропонував виходити молодих монахів у Галичину, про що йдеться в його листі до протоігумена галицьких василіан о. Платоніда Філаса від 13 травня 1918 року [23, с. 2]. Але о. Платонід Філас відповів,

що новики повинні отримувати освіту рідною мовою (бо більшість розмовляє по-угорськи). Тому в цьому ж листі галицький протоігумен рекомендував виділити для реформи один монастир (наприклад, Малоберезнянський), де б керували початковою освітою отці-реформатори з

Галичини, а вже найздібніші навчалися б теології і філософії в монастирських школах Галицької провінції [6, с. 6-7]. У цих перших листах важко помітити ноти сепаратизму чи націоналізму, адже адресат та кореспондент були на боці реформи ЧСВВ. Альтернативою залишалася реформа з допомогою угорських єзуїтів, які мали б займатися виключно вихованням монахів [6, с. 8].

Для розуміння причин панування націоналізму серед чернецтва варто зосередити увагу на змінах в обителях котрі опинилися за межами Чехословаччини. На початку реформація стосувалася лише монастирів, які знаходяться в Карпатському регіоні, за винятком Маріяповчанського, який відійшов до Угорщини (“...quod intra fines Hungariae reipublicae...”) та Біксадського, що залишився в кордонах Румунії (“...quod in regno Rumeno situm est.”) [5, с. 33]. Спостерігалися відцентрові тенденції з боку Маріяповчанського та Біксадського монастирів, які не сприяли їх реформуванню. Тому рішення Конгрегації було досить логічним і послідовним.

Як уже згадувалося, з Галичини прибули отці для здійснення реформи. На початку до галицьких монахів прихильно ставився Мукачівський єпископ і мадярофіл о. Антоній Пап, який у листі-розпорядженні від 8 листопада 1920 р. дозволяє на кордонах своєї єпархії сповідувати і проводити ними євхаристію [7, с. 5]. Це засвідчувало те, що монахи у релігійних питаннях підпорядковувалися єпископу відповідної єпархії. Підтвердженням цьому є і те, що Ієронім Малицький, будучи вже ігуменом Мукачівського монастиря, просив дозволу у Мукачівського єпископа перенести монастирську каплицю в келію і там її облаштувати [8, с. 6].

Необхідно відзначити, що єпископ Антоній Пап, із часом, досить упереджено починає ставитися до монахів, вихідців із Галичини. У терміновому таємному звіті шкільного відділу Цивільної управи Підкарпатської Русі від 11 грудня 1923 р. висловлено прохання мукачівського ігумена до єпископа про приїзд монаха-галичанина, щоб призначити його префектом Ужгородського інтернату, на що надано відповідний дозвіл [25, с. 40]. Вже у листі єпископа до шкільного відділу на наступний день (12 грудня 1923 р.) стає зрозуміло, що владика заперечує необхідність приїзду майбутнього префекта “з-за кордону”, а якщо ігумен не знайде відповідної кандидатури серед “своїх”, то його могла б призначити єпархія [25, с. 39]. А тому ще з 1919 р. чехословацька влада почала домагатися усунення з посади Антонія Паппа, обіцяючи виділяти на єпархію 100 тис. чеських крон щорічно. Наслідуючи свого попередника єпископ видавав власні розпорядження виключно на угорській мові, що викликало обурення на місцях. Подібні протистояння через певні національні упередження лише гальмували зміни, що було непри-

пустимо попри очевидний їх успіх. Можливо, єпископ не хотів поглиблювати реформу, а тим більше посередництвом монахів вихідців із Галичини. Та все-таки за шематизмом Мукачівської єпархії у 1924 р. префектом інтернату було призначено галичанина о. Романа Бойчика.

Багато монахів не сприйняло реформу, яка розпочалася у 1921 р., оскільки внаслідок реформи радикально змінювалася діяльність Чину. Раніше діяльність монахів була спрямована на молитву, фізичну та інтелектуальну працю всередині монастиря, а після реформи пріоритетною ставала зовнішня діяльність монахів через місії, школи та видавничу діяльність. В умовах тогочасного світу це ставало єдиним способом зберегти і навіть розвивати Чин [43, с. 141]. Справді, такі прогресивні і радикальні зміни важко сприймалися, враховуючи досить велику сталість і традиційність чернечого життя. Наприклад, 6 монахів – оо. Павел Бігарі, Николай Бринській, Сильвестр Лупиш, Стефан Поратунський, Мирон Симерський та Варнава Шестак – протестуючи проти реформи, за дозволом Риму, вийшли із ЧСВВ. Більшість із них переселилося до Північної Америки як місіонери для місцевих греко-католиків, вихідців із Підкарпаття [43, с. 143]. Деякі монахи не прийняли реформу: оо. Августин Максим (помер у 1921 р), Климентій Гавриш, Костянтин Голиш, Мефодій Кралицький, Вартоломей Мотринець. Нерезформованим монахам заборонялося мати свій новіціат, внаслідок чого це призвело до поступового витіснення їх зреформованими [43, с. 141-143]. І лише десять ієромонахів реформу прийняли: це протоігумен о. Йоаким Хома, Себастьян Бойчик, Дионісій Жаткович, Теофан Скиба, Атаназій Максим, Августин Поп, Теодор Легеза, Леонтій Долгої, Лев Ману та Еміліан Аякі [43, с. 143]. Ці монахи, для остаточного реформування, мали пройти новіціат. Більшість із них принесли велику користь у справі реформування, особливо сам протоігумен о. Йоаким Хома, який став ініціатором змін. Важко оцінити котрі з вищевказаних монахів відмовилися від реформи через національні переконання. Проте очевидно, що старші ченці, котрі не прийняли зміни, проте залишилися на території реформованої провінції, не сприймали її проведення саме галицькими ченцями.

Нез'ясованою залишалася ситуація із підпорядкуванням і статусом Маріяповчанського (найбагатшого з усіх) та Біксадського кляшторів, які опинилися на територіях різних держав. З листа Йоакима Хоми від 18 квітня 1921 р. до Галичини відомо, що при реформованій Мукачівській обителі налічувалося 8 новиків, 6 клериків і 2 братчики. Йшлося і про те, що Румунський єпископ намагається відокремити Біксадський монастир від провінції, для чого відіслав до Риму відповідне прохання [5, с. 29]. Подібний лист протоігумен надсилав і до ігумена Мукачівсько-

го кляштору Ієроніма Малицького, в якому зазначає, що відповідно до розпоряджень Конгрегації від 5 квітня 1921 р., Маріяповчанський та Біксадський монастирі, як і перед 1914 р. до подальших розпоряджень, підпорядковуються саме Йоакимові Хомі. Всі ж прибутки монастирів належать Чину, без яких реформа опиниться під загрозою, через велику бідність решти обителів [5, с. 31]. Ця сепарація монастирів, особливо Маріяповчанського, дійсно загрожувала реформі. Окрім того, тут був і інший чинник: Маріяповчанський монастир став осередком саме угорських монахів-василіан, які не дуже прихильно ставилися до галицьких ченців, котрі проводили реформу про що вже йшлося. У відповіді о. Ієроніма Малицького від 2 травня 1921 р. до о. Йоакима Хомі говориться, що Маріяповчанський і Біксадський монастирі, згідно з документами Конгрегації для Східних Церков, не вилучаються з провінції, а продовжують підпорядковуватися місцевому протоігумену. У монастирях забороняється проводити реформу, оскільки розтягнути її проведення і на ці два було б складно [5, с. 32]. Як би там не було, а реформа на ці два монастирі не поширювалася, а перехід у межі кордонів інших держав призвів до підпорядкування їх місцевим єпископам, які докладали великих зусиль для відокремлення цих обителів від Карпато-Руської провінції. Врешті 5 грудня 1923 р. розпочато реформу Маріяповчанського монастиря, а ігуменом призначено зреформованого ієромонаха румунського походження о. Атанасія Максима. Сучасний дослідник церкви Атанасій Орос, схвально оцінює діяльність останнього. На його думку, позитив полягав у тому, що, незважаючи на румунське походження Атанасія Максима, він запровадив у богослужіння угорську мову [33, с. 17]. Щоправда, посаду настоятеля він залишив монастирем почав керувати інший реформований монах – угорець за походженням Леонтій Долгої. Специфікою реформи цього монастиря, як і Біксадського, стало проведення її місцевими реформованими ієромонахами. Реформа Біксадського монастиря проходила досить швидко, бо 21 листопада 1925 р. було відкрито новіціат [19, с. 120]. Із цих листів зрозуміло, що обителі в інших державах підпорядковувалися галицькому протоігумену, через якого і проводилася їх реформа.

За уже згадуваним звітом Поліційної дирекції від 1 грудня 1925 р. подається внутрішня атмосфера обителів. Тут же говориться і про дух цих монастирів, оскільки раніше (за Австро-Угорщини) панували угорські книги і розмовна мова з вже станом на той час переважає руська мова: книга [4, с. 4]. З характеристики Жупанського уряду в Ужгороді до Поліційної управи Підкарпатської Русі від 23 січня 1926 р., що стосується монастирів, які знаходяться в Ужанській та Ужгородській та Малоберезнянській,

стає зрозуміло, що влада мала дуже детальну інформацію про василіанські обителі. Зокрема, тут подано інформацію про те, що з часом виховання проводиться, на жаль, не руською, а переважно українською мовою [4, с. 16]. У цьому важко не помітити політичний підтекст, оскільки уряду було вигідніше функціонування руської мови, що мало розділити зв'язки з рештою українських земель. Але, з іншого боку, державні керівники добре розуміли об'єктивну ситуацію, яка існувала у ЧСВВ на Підкарпатті. Старші члени ордену, які були повністю мадяризовані, дуже важко знаходили порозуміння з монахами у новоствореному Чині, а основним бар'єром була мова [4, с. 16]. Безумовно, річ йшла про тих членів ЧСВВ, які не хотіли приймати реформу, причинами чого були не лише мовні, але й певні національні переконання. Разом з тим багато старих членів Чину (оо. Атанасій Максим, Леонтій Долгої, Теофан Скиба, Теодор Легеза й ін.) прийняли зміни, користуючись руською мовою у діловодстві.

У розширеному таємному звіті для Поліційної управи Підкарпатської Русі, підготовленому 27 квітня 1926 р., йдеться про поділ василіанських монастирів у 1926 р. на дві провінції: Галицько-Українську з розміщенням у Львові та Угорську з розміщенням протоігумена в Ужгороді [4, с. 48]. Однак це не зовсім вірно, адже колишня Угорська провінція була в процесі реформи і існувала на папері як «Карпато-Руська» до того часу, поки вона не стане повноцінною, з відповідною кількістю монахів. Ситуація була така, що на час реформи неререформовані монастирі, які поступово мали реформуватися, підпорядковуються старому протоігуменові в Ужгороді, а обителі, у яких відбулись зміни, – Львову. До того ж, Угорська провінція не існувала, оскільки вже у 1920 р. не вистачало відповідної кількості монахів. До Карпато-Руської провінції належало сім монастирів – Ужгородський, Мукачівський, Малоберезнянський, Імстичівський, Боронявський, Біксадський та Маріяповчанський, причому останній мав із часом утворити окрему провінцію, і підпорядковуватися протоігумену о. Йоакиму Хомі, а не протоігумену у Львові [4, с. 48-49]. Це було цілком ймовірно, бо Маріяповчанський монастир був, по-перше, найприбутковішим, а по-друге, залишався осередком угорського впливу.

Маріяповчанський монастир угорська влада дозволила реформувати лише після домовленостей, за якими він залишається в сфері впливу угорських василіан і підпорядковується, до утворення самостійної провінції, протоігуменові о. Йоакиму Хомі. За це обитель вкладає кошти в реформу, зокрема, на придбання друкарні в Ужгороді [4, с. 55-56]. Внаслідок реформаторських дій ситуація всередині деяких монастирів була напруженою. Навіть ті монахи, які перейшли на

бік реформи, трималися досить відокремлено. Наприклад, у одному з листів до о. Анастасія Калиша о.Іоаким Хома повідомляє про проблеми в Маріяповчанському монастирі. Ігуменом там був о. Леонтій Долгої, котрий ставився до своїх підлеглих досить зверхньо і навіть деспотично, внаслідок чого деякі з них відмовлялися виконувати його розпорядження. У листі о.Іоаким Хома рекомендує звільнити о. Леонтія Долгої з посади ігумена, але просить не переселяти його чи о. Теофана Скибу до Ужгорода, бо співжиття з ними стало би для підкарпатського протоігумена «справжньою мукою» [4, с. 14-15]. Листування свідчить про те, що незважаючи на підпорядкування Ужгороду, конкретні розпорядження міг робити лише львівський протоігумен. Однак, зважаючи на домовленість з угорською владою, протоігумен не міг самочинно втручатися у справи монастиря, тому і не було вжито ніяких заходів. З іншої сторони, існувала певна напруженість відносин між старшими реформованими василіанами, як наприклад, між о. Іоакимом Хоמוю, з одного боку, та оо. Леонтием Долгої і Теофаном Скибою, з іншого. Вони продовжували упереджено ставитися до реформи, і, зокрема, до протоігумена. Сам о. Теофан Скиба, перебуваючи в Мукачівському монастирі, любив усамітнюватися на полювання з ружницею в монастирських лісах, мало спілкувався з іншими ченцями [4, с. 57-58].

Негативними були відцентрові тенденції, які існували в Чині. У першу чергу, це стосувалося Маріяповчанського монастиря. У зверненні від 11 червня 1929 р. «Загальнодержавної спілки угорських греко-католиків» з Будапешту до настоятеля Чину висувалося прохання звільнити Маріяповчанський монастир від впливу Підкарпатської провінції і підняти його у ранг абатства (тобто провінції), після чого перераховувалися відповідні причини [12, с. 1-2]. Причому треба відмітити використання терміну «абатство», а не провінція, котре використовується для такого означення у католицькій чернечій традиції. Хоча жодних розпоряджень із цього приводу пізніше не було, монастир продовжував залишатися складовою єдиної провінції. Для зміцнення дисципліни в реформованому Чині 8 квітня 1929 р. зі Львова надійшли деякі доповнення і роз'яснення до монаших правил, які деталізувалися і були обов'язковими для виконання [66, с.24]. Що стосувалося Біксадського монастиря, то румунська влада заборонила будь-які контакти місцевих василіан з угорськими, а тому він на час реформи підпорядковувався настоятелю у Львові [4, с. 56]. Але молоде покоління цих монастирів виховувалося переважно в Мукачеві, що демонструвало співпрацю цих чернечих осередків у реформаторських справах.

Із 1932 р. на Підкарпатській Русі ситуація загострюється. Після утворення провінції виник-

ли певні проблеми з підпорядкуванням обителів. Наприклад, Маріяповчанський монастир мав право не змінювати ігумена [19, с. 87]. Що стосувалося Біксадського, то у відписі від 4 травня 1932 р. до галицького керівництва біксадський ігумен о. Атанасій Максим, вказуючи різні причини ігнорувати собор, на якому мало обиратися керівництво новоутвореної провінції Св. Миколая. О. Атанасій апелював на рішення місцевого конкордату, який забороняв підпорядковуватися закордонній провінції [19, с. 106]. Крім того, вже існували непорозуміння із новіціатом і друкарнею, що демонструвало певну терміновість у спробах створити власну провінцію у Румунії. Однозначно, що тут було більше національної політики, оскільки ще в останньому декреті про створення провінції вказувалося на незмінність підпорядкування.

Для уникнення необ'єктивності необхідно дослідити поширення українських ідей в регіоні, котрі виступали подразником, своєрідною провокацією для відцентрових тенденцій з боку угорських та румунських василіан. Під пильним оком поліційних органів перебувала вся діяльність галицьких монахів-реформаторів – о. Ієроніма Малицького (помер в Ужгороді у 1925 р.), о.Петра Котовича, настоятеля обителі в Ужгороді, о. Петра Булика, ігумена в Мукачеві; о. Романа Бойчика, префекта інтернату та колишнього воїна української армії, о. Стефана Решетила, який займався місіонерською діяльністю Чину, і магістра новиків о. Гліба Кінаха [4, с. 49]. Реформа галицьких василіан мала призвести до реанімації Чину, який був «при смерті» і запровадження цілком нового порядку при монастирях – виховання молоді за єзуїтським зразком [4, с.50]. Дійсно, реформа зробила багато для врятування Чину, але важко сказати чи діяльність василіан була направлена проти чогось чи когось? Найшвидше вона здійснювалася в проукраїнському напрямі, а в умовах досить демократичної Чехословаччини йшла боротьба за цю сферу впливу. Реформа викликала відповідне зіткнення інтересів, спонукала до рішучих дій.

Спочатку влада не приділяла велику увагу місійній роботі отців-реформаторів, які пропагували проукраїнські ідеї у своїх промовах. Деякі з них навіть отримали чехословацьке громадянство (оо. Полікарп Булик та Ієронім Малицький), а дозвіл на проживання надано о. Петру Котовичу [4, с. 49-50]. Проте деякі з місіонерів і, зокрема о. Стефан Решетило, весь час перебували під пильним оком поліційних органів республіки за свою непохитну позицію. У телеграмі між поліційними органами за 1924 р. зазначено, що в серпні 1924 р. у промові на святі в Мукачівському монастирі (ймовірно, на свято Успіння) о. Решетило висловлював ідеї, які загрожують правам чеських громадян [4, с. 80]. У іншій телеграмі повідомляється, що в червні 1925 р. вжито певних

заходів, із боку влади, які забороняли даному проповіднику перебувати в Чехословаччині [4, с. 81]. У таємному звіті Поліційної управи від 27 квітня 1926 р. стверджується, що більшість Василіанського Чину є дуже клерикальним і протичеським [4, с. 54]. У звіті одним із завдань визначено: паралізувати православний рух, який набирає великого розмаху [4, с. 50]. Виникає запитання – чому влада намагалася вислати о. Стефана Решетила, який проводив виключно місійну роботу, для, як він вважав, українців? Більш вірогідно, що це здійснювалося через політичні мотиви (боязнь впливу українських тенденцій).

Хоча успіх місіонерської роботи був значним, та влада й надалі упереджено ставилася до поширення українських ідей. Наступною «українською проблемою» стала «шкідлива» брошура, яка розповсюджувалася у монастирі. Поліційна дирекція в Ужгороді 16 січня 1926 р. подала керівництву Політичного управління звіт про книжку «Державні змагання Підкарпатської Русі», вказуючи що її зміст загрожує державній безпеці [4, с. 9]. На думку поліційних органів, значною мірою «небезпечні» для держави були наступні думки з цієї брошури: по-перше, Підкарпатська Україна є частиною українських земель; по-друге, ця частина земель була приєднана добровільно; по-третє, більшість населення не хотіло приєднуватися до Чехословаччини, бо якщо не надади автономію угорці, то не нададуть і чехи; по-четверте, Підкарпатська Русь має бути з'єднана з Українською державою тощо [4, с. 9-11]. Треба підкреслити існування у даній книжечці ідей українського націоналізму, оскільки до певної міри тут закладені думки про зміни кордонів, приналежність земель, підбурювання до дій тощо. Через місіонерську роботу у грудні 1927 р. о. Стефан Решетило змушений був повернутися до Галичини [38, с. 58]. Але невдовзі він знову повернувся на Підкарпаття [11, с. 53]. Об'єктивною причиною повернення став договір між Прагою і Римом (лютий 1928 р.), за яким державні органи влади не перешкоджали місійній діяльності. Радянські дослідники найбільшу небезпеку вбачали в діяльності оо. Стефана Решетила та Петра Котовича. Причиною ніби були зв'язки першого з «волошинцями», а другого – з «петлюрівцями» [2, с. 57].

Крім претензій у поширенні українських ідей, василіан звинувачували в угорській пропаганді. В таємному документі Крайового уряду Підкарпатської Русі від 22 вересня 1928 р. заборонялося проводити паломництва до Марія Поєвчі, бо там відбувалася агітація за Угорську батьківщину [27, с. 138]. Це демонструвало внутрішню неоднорідність Чину та спроби його використання у національних інтересах певними державами. І це зважаючи на те, що угорська основа була цілком чужою для ЧСВВ, а в попередню епоху ледь не призвела до його ліквідації.

Після першого Віденського арбітражу угорцями складено два списки, у яких нараховувалося 140 осіб, яких необхідно репресувати [38, с. 59]. Проте, абсолютна більшість василіан твердо стояла на своїх патріотичних позиціях. Після окупації угорцями частини Закарпаття деяких монахів навіть заарештували. Наприклад, монаха Йосафата Сабелку угорські військові били лише за те, що він – «українець» [26, с. 60]. У грудні 1938 р на домагання автономного уряду з Борошнявського монастиря до Маріяповчанського було вислано двох неререформованих монахів – оо. Костянтина Голиша і Бартоломея Мотринця. Їх звинуватили у проугорській діяльності [35, с. 158]. Угорці приділяли меншу увагу офіційним стосункам із Ужгородським монастирем. Як свідчить шоленник одного з монахів, на самий Святий Вечір 6 січня 1939 р. угорські воїни почали обстрілювати монастир, оскільки вони мали інформацію про перебування там ворожих військ. Із 30 монахів там залишилося лише вісім [22, с. 3].

Для зміцнення української позиції серед священників 12 січня 1939 р. було створено «Товариство греко-католицьких священників», куди вступило лише 20, переважно молодих, священників. Секретарем товариства обрали того ж таки о. Севастьяна Сабола (Зореслав) ЧСВВ [38, с. 60]. Як свідчить Петро Шкраб'юк, о. Севастьян Сабол був діючим капеланом Карпатської України, адже формальним був о. Христофор Миськів. На полі бою, коли угорські воїни добивали поранених, о. Севастьян уділяв їм останні Святі Тайни, і не з одних вуст особисто чув вигук «Слава Україні» [42, с. 331]. Вікентій Шандор у своїх спогадах зазначає: о. Севастьян Сабол, у часи автономного уряду, двічі за розпорядженням Августина Волошина їздив у Сваляву до тодішнього командувача чехословацькими військами на Підкарпатській Русі О. Сватка, виконуючи посередницькі функції [40, с. 280]. Більш того, Зореслав на полі бою виконував функцію медбрата, а в попередні часи був особистим сповідником о. Августина Волошина. Відомий він і тим, що написав багато віршів, пройнятих патріотизмом, зокрема, про Карпатську Україну [30, с. 8]. Активну громадянську позицію займав і василіанин о. Анастасій Пекар, який був членом «Просвіти», а в період Карпатської України – кошовим у пластовому осередку в Перечині [30, с. 9].

Незважаючи на всі успіхи реформи в ході її проведення серед ченців спостерігається національний егоїзм, відсутність культури спілкування та толерантності один до одного. Внаслідок таких фактів виникає ряд запитань: чи можна вважати нормальним явищем упередженість ченців до своїх співбратів, неможливість проживання в стінах монастиря через національні переконання? І врешті, чи відповідає чернечому

ідеалові агітація за батьківщину, або ж виконання посередницьких функцій між політиками та

військовими? І, останнє, в якій мірі такі події залежали від епохи? Питання радше риторичні.

Висновки

Позитивним наслідком проведення реформи стало відновлення Чину і його чисельне збільшення. Проте за фасадом реформи відбувалися події, котрі абсолютно не відповідали еклезиальному етосу василіанських ченців. Просякнутість націоналізмом ЧСВВ негативно впливало на його розвиток. Вперше за довгі століття, внаслідок “національного егоїзму” чернеца спільнота виступала не як єдина спільнота й почалося швидке дроблення провінції. Ключовим напрямком реформи стало не відновлення ЧСВВ як інституту зі столітніми традиціями (збереження церковного обряду, церковнослов'янської мови богослужіння тощо), а боротьба за відновлення всього “українського”, збереження “угорського”, створення незалежної румунської провінції тощо. Фактично утворився трикутник протистояння василіан: угорці–румуні–українці. Якщо протистояння по осі українці–румуні мало лояльний характер та саботаж певних обов'язків, то суперечки ченців на рівні румуні–угорці, й особливо

українці–угорці носило гострий непримиренний характер на особистісному рівні між монахами. Любов до ближнього змінюється на любов до національного. Велику роль у шовінізації, а відтак і партикуляризації ЧСВВ відіграли також новоутворені національні держави – Чехословаччина, Угорщина та Румунія. Поряд із відновленням ЧСВВ відбувалася еволюція церковних основ Чину, причому не в найкращому напрямку.

Якщо впровадження національних мов у богослужіння заохочувалося вищим керівництвом, то моральні норми націоналізм остаточно зруйнував. Важко також погодитися із сучасним дослідником Церкви в Угорщині о. Атанасієм Оросом про позитив від запровадження в богослужіння угорської мови. Виникає питання: чи було корисним впровадження угорської мови в богослужіння для еклезиального етосу ЧСВВ і особливо для збереження церковнослов'янської мови богослужіння?

1. Болдижар М. Антинародная деятельность униатской церкви: на материалах Ужгородской унии / М. Болдижар. — Львов: Вища школа, 1980. — 200 с.
2. Букович Д. Павутиня омани / Д. Букович. — Ужгород: Карпати, 1974. — 128 с.
3. Ваврик М. ЧСВВ. По василіанських монастирях / М. Ваврик. — Торонто: Видавництво й друкарня ОО. Василян, 1958. — 286 с.
4. Державний архів Закарпатської області (далі ДАЗО). — Ф. 9”с”/2. Президія Земського уряду Підкарпатської Русі в Ужгороді. — Оп. 2. — Спр. 779. Переписка з міністерством внутрішніх справ, міністерством народної освіти, поліційними і жупанатськими органами про діяльність монастирів Василян на Підкарпатській Русі. — Т. 1. На 176 арк.
5. ДАЗО. — Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. — Оп. 3. — Спр. 950. Циркуляр епископа Мукачевской епархии об освобождении монахов некоторых монастырей, об освобождении Мария-Повчанского и Биксадского монастырей от юрисдикции протоигумена Мукачевского монастыря и по др. административным вопросам. На 34 арк.
6. ДАЗО. — Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. — Оп. 3. — Спр. 1077. Предложения генерального настоятеля ордена Василиан собранию монахов в г. Ужгород по реформе ордена. На 8 арк.
7. ДАЗО. — Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. — Оп. 3. — Спр. 1134. Распоряжения епископа Мукачевского по церковным и административным вопросам. На 6 арк.
8. ДАЗО. — Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. — Оп. 3. — Спр. 1136. Переписка с Мукачевским епископом по церковным, административным вопросам. На 6 арк.
9. ДАЗО. — Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. — Оп. 3. — Спр. 1142. Отрывок из истории ордена Василиан на территории Подкарпатской Руси. На 3 арк.
10. ДАЗО. — Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. — Оп. 3. — Спр. 1339. Переписка Мукачевского и Пряшевского епископов с генеральным настоятелем ордена Василиан по церковным и административным вопросам. На 34 арк.
11. ДАЗО. — Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. — Оп. 3. — Спр. 1371. Переписка монахов настоятелей монастырей ордена Василиан по церковно-административным вопросам и др. На 75 арк.
12. ДАЗО. — Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. — Оп. 3. — Спр. 1412. Меморандум венгерского греко-католического общества в г. Будапешт Римскому папе о представлении независимости Марии-Повчанского монастыря от галицкого провинциального протоигумената. На 4 арк.
13. ДАЗО. — Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. — Оп. 3. — Спр. 1438. Циркуляр протоигумена в г. Львове о мерах ликвидации беспорядков возникших в монастырях ордена Василиан и по др. дисциплинарным вопросам. На 2 арк.

14. ДАЗО. – Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. – Оп. 3. – Спр. 1504. Постановления генерального капитула монастыря ордена Василиан в г. Риме за 1931 г. На 33 арк.
15. ДАЗО. – Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. – Оп. 3. – Спр. 1505. Циркуляры, распоряжения и переписка Мукачевского епископства с настоятелем Мукачевского монастыря о смещении настоятелей монастырей в Ниж. Колочаве и др., о проведении праздничных служб и по другим церковно-административным вопросам. На 21 арк.
16. ДАЗО. – Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. – Оп. 3. – Спр. 1510. Протокол передачи монастыря с. Имстичево не реформированным реформированому монастырю Василиан. На 7 арк.
17. ДАЗО. – Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. – Оп. 3. – Спр. 1548. Декрет апостольского престола изданный по случаю пятидесятилетия реформы монастырей ордена Василиан. На 12 арк.
18. ДАЗО. – Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. – Оп. 3. – Спр. 1549. Декрет Конгрегации в г. Рим об образовании провинции ордена Василиан имени Св. Николая в г. Мукачево для монастырей ордена Василиан в Чехословакии, Венгрии, Румынии и Югославии. На 3 арк.
19. ДАЗО. – Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. – Оп. 3. – Спр. 1551. Переписка генерального настоятеля ордена Василиан с настоятелями монастырей по церковным и административным вопросам. На 256 арк.
20. ДАЗО. – Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. – Оп. 3. – Спр. 1554. Протоколы собраний монахов монастырей ордена Василиан на Чернечей горе, в с. Мария-Повч и Добромьле по переывборам монастырских настоятелей. На 22 арк.
21. ДАЗО. – Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. – Оп. 4. – Спр. 525. Циркуляр протоигумена Василианского ордена и переписка с духовенством о миссиях и по другим вопросам. На 87 арк.
22. ДАЗО. – Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. – Оп. 4. – Спр. 555. Записи монахов Ужгородского василианского монастыря об эвакуации монастыря в Мукачево. На 4 арк.
23. ДАЗО. – Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. – Оп. 5. – Спр. 417. Переписка протоигумена с настоятелями монастырей и монахами по административным, дисциплинарным и другим вопросам. На 9 арк.
24. ДАЗО. – Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. – Оп. 5. – Спр. 426. Дело о передаче Ужгородского монастыря с интернатом ново назначенному игумену Малицкому. На 3 арк.
25. ДАЗО. – Ф. 151. Правление Мукачевской греко-католической епархии, г. Ужгород. – Оп. 7. – Спр. 1192 “а”. Дело о деятельности Василианского ордена на территории Подкарпатской Руси. На 61 арк.
26. Гренджа-Донський В. С. Щастя і горе Карпатської України: Мої спогади / Гренджа-Донський В. С.; [упоряд. Д. М. Федака та ін.]. — Ужгород: ВАТ “Видавництво “Закарпаття”, 2002. — 516 с. — (Щоденник).
27. Документи свідчать: [зб. док. / упоряд. А. І. Гайдош]. — [2-ге вид., доп.] — Ужгород: Карпати, 1985. — 555 с.
28. Касьянов Г. “Нація” і “націоналізм”: слова і терміни // Український історичний журнал. — 1999. — №2. — С. 3-14.
29. Лист з Бразилії // Благовестник. — 1934. — № 7. — С. 107-109.
30. Матейко В. Пам’яті духівників-борців, творців і захисників Карпатської України / В. Матейко // Благовісник. — 2006. — № 4 (168). — С. 8-9.
31. Нарис історії Василіянського чину Святого Йосафата. — Рим: Видавництво ОО. Василіян, 1992. — 640 с.
32. Нариси історії Закарпаття. Т. II (1918 – 1945); під ред. І. Гранчака та ін. — Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського обласного управління, 1995. — 670 с.
33. Орос А. Ідентичність греко-католицького духовенства в Угорщині між двома світовими війнами / А. Орос // Ковчег: Науковий збірник із церковної історії; за ред. о. Б. Гудзяка та ін. — Ч. 4. — Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2003. — С. 212-221.
34. Отпусты // Благовестник. — 1942. — № 8-9. — С. 217-222.
35. Пекар А. ЧСВВ. Греко-католицька церква під час окупації Закарпаття (1939–44) / А. Пекар // Закарпаття під Угорщиною 1938 – 1944. — Нью-Йорк – Чикаго – Ужгород: Гражда – Карпати, 1999. — С.150-164.
36. Потройний наш ювілей // Календар Благовестника на переступний рок 1936. — С. 61-65.
37. Реформа закарпатських О.О. Василіян // Нива. — 1921. — № 3. — С. 100.
38. Фенич В. Малоберезнянський Свято-Миколаївський монастир та нарис історії чину св. Василя Великого на Закарпатті / В. Фенич, О. Цапулич / УжНУ. — Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2004. — 188с.
39. Шляхом Жовтня: боротьба трудящих Закарпаття за соціальне і національне визволення та возз’єднання з Радянською Україною / [упоряд. А. Гайдош]. — Ужгород: Закарпатське обласне видавництво, 1957. — Т.1 (1917-1923). — 555 с.

40. Шандор В. Спомини. Карпатська Україна. 1938 – 39 / В. Шандор. — Ужгород: МПП Гражда, 1996. — Т. 1. — 391 с.
41. Шематизм греко-католического духовенства епархий: Мукачевское, Пряшевское и Америцкое с додатком адресара епархий: Крижевацкое, Мадярское и Румунское. — Ужгород: Виктория, 1924. — 35 с.
42. Шкраб'юк П. Монаший Чин Отців Василиян у національному житті України / П. Шкраб'юк. — Львів: Місіонер, 2005. — 439 с. (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України).
43. Timkovič V. Jozafát OSBM. Letopis Bukovského monastýra: a historické zmienky o iných basilánskych monastýroch na východnom Slovensku / V. Timkovič. — Prešov: p. Juraj Kušnir, 2004. — 304 s.

РЕЗЮМЕ

РОЗВИТИЕ ИЛИ УПАДОК ЭКЛЕЗИАЛЬНОГО ЭТОСА ЧСВВ НА ПОДКАРПАТ-СКОЙ РУСИ?

Кичера В. В. (Ужгород)

В статье исследуется противоречивый период существования ЧСВВ, который связан с реформой чина и распространением национализма среди монашеской общности. Если в целом реформационные изменения имели положительное влияние на ЧСВВ, то распространение национализма среди монахов привело к упадку эклезиального этоса, элементарных моральных и культурных норм.

Ключовые слова: ЧСВВ, эклезиального этоса, национализм, реформа, капитула, собор, церковнославянский язык.

SUMMARY

THE DEVELOPMENT OR THE DECAY OF THE ECLESIANNE ETHOS OF THE OSBM IN THE SUBCARPATHIAN RUS?

V. Kichera (Uzhhorod)

This article is dedicated to the research of the contradictory period of the existence of the OSBM related to the reform of the rank and the distribution of the nationalism among the association of the monks. The reforms had the positive influence on the OSBM, but the distribution of the nationalism among the monks led to the decay of the ecclesianne ethos, elementary moral and cultural norms.

Key words: OSBM, ecclesianne ethos, nationalism, reform, capitula, cathedral, Cyrillic.